चतुर्दश भागा विंशतिकलोनसप्तभागैर्युत उत्तराषाढाया ध्रुवस्त्वारिंशत्कलाधिकोऽक्षध्रुव इति सर्वतोऽक्षमपास्तम् ब्रह्मसिद्धान्तविरोधात्। अभिजिद्ध्रुवकमाह। आद्यस्येति। पूर्वाषाढाया अवसाने धनूराशेर्विंशतिकलोनसप्तविंशतिभागेऽभिजिद्योगतारा ज्ञेया। चत्वारिंशत्कलाधिकषड्विंशतिभागाधिका अष्टौ राशयोऽभिजितो ध्रुव इत्यर्थः। एवकारोऽन्ययोगव्यवच्छेदार्थः। तेन संहितासम्मतं श्रवणपञ्चदशांशस्थानं विंशतिविकलायुतत्रयोदशकलायुतचतुर्दशभागादिकनवराश्यो निरस्तम्। श्रवणस्य ध्रुवकमाह। वैश्वान्त इति। उत्तराषाढाया अवसाने श्रवणयोगतारायाः स्थानं ज्ञेयम्। नव राशयो दश भागाः श्रवणध्रुवक इत्यर्थः। धनिष्ठाया ध्रुवकमाह। त्रिचतुःपादयोरिति। श्रवणस्य तृतीयचतुर्थचरणयोः क्रमेणान्त्यादिसन्धौ मकरराशेर्विंशतिभागे श्रविष्ठा धनिष्ठा ज्ञेया। नव राशयो विंशतिभागा धनिष्ठाध्रुव इत्यर्थः। तुकारात् ज्ञेयान्तर्गतधनिष्ठास्थानं कुम्भस्य विंशतिकलोनसप्तभागा निरस्तम्। शततारायाः भोगमाह। स्वभोगत इति। धनिष्ठाभोगात् कुम्भस्य विंशतिकलोनसप्तभागावशेरित्यर्थः। शततारायाः अशीतिर्भोगः। अतः प्राग्वद्ध्रुव इति ज्ञापनार्थं स्वभोगत इत्युक्तम्। शततारायाः स्थानं शततारकध्रुव इति पर्यवसन्नम्। अवशिष्टनक्षत्राणां भोगानाह। षट्कृतिरिति। पूर्वभाद्रपदायाः षट्त्रिंशत् कला भोगः। उत्तरभाद्रपदाया द्वात्रिंशतिः। रेवत्या एकोनाशीतिः। अथ ध्रुवकानयनं यथा। अश्विन्या भोगः। ४८। दशगुणितः। ४८०। अतीतनक्षत्राभायाद्भोगयोजनाभावः। ऋतोऽश्विन्याः फलात्मको ध्रुवः ४८०। राश्याद्यस्तु ०।८। भरण्या भोगः। ०। दशाहतः। ४००। अतीतनक्षत्रखैकत्वादष्टशतयुतो भरण्याः परिभाषया राश्याद्यो ध्रुवः। ०। २०। एवमार्द्राभोगः। ४। दशाहतः। ४०। अतीतनक्षत्राणां पञ्चतया पञ्चगुणिताष्टशतेन। ४००। चतुःसहस्रात्मकेन युतः कलाद्यो ध्रुवः। ४०४०। राश्याद्यस्तु। २। ७। २०। एवं पूर्वाषाढाया दशगुणितो भोगः। ४०। एकोनविंशतिगुणिताष्टशतेन। १५२००। युतः परिभाषया राश्याद्यो ध्रुवः। ८। १४। शततारायाः दशगुणितो भोगः। ८००। त्रयोविंशतिगुणिताष्टशतेन। १९४००। युतश्चतुर्विंशतिगुणिताष्टशतरूपो। १९२००। जातो ध्रुवो राश्याद्यः। १०। २०। पूर्वभाद्रपदाया दशगुणितो भोगः। २६०। चतुर्विंशतिगुणिताष्टशतेन। १९२००। युतो। १९५६०। जातो ध्रुवो राश्याद्यः। १०। २६। उत्तराषाढाभिजिच्छ्रवणधनिष्ठानां स्वभोगस्थानात् पश्चात् स्थितत्वेनोक्तरीत्यसम्भवान्निरीत्या ध्रुवका उक्ताः स्वादिस्थानाद्योगतारा यद्नरकलाभिस्थितास्ता लाघवाद्दशापवर्तिता भोगसम्मा उक्ताः। तथा च ब्रह्मसिद्धान्ते "अष्टौ विंशतिरर्धेन गजाग्निर्व्यर्धखेषवः। त्रितर्काः सप्तिभागाद्रिरसास्त्रङ्काश्च षट्शतम्॥ नवाग्या नवसूर्याश्च वेदेन्द्राः शरभाणभूः। खाब्धिः खधृतिर्गोऽतिधृतिर्विश्वाश्विनस्तथा॥ वेदाक्षतिर्गोऽद्रिवस्वाः कृष्णिहस्ता युगार्थदृक्। स्रोतृक्षतिरक्षंत्रयहीनाश्वरसचन्द्राः खहस्तिदृक्॥ कृतोऽश्विनः खदन्ताः षड्दन्ताः शैलगुणाग्नयः। मेषाद्यश्वादिमध्यांशाः षडंशोनाः खषड्गुणाः"॥ इति। अथ नक्षत्राणां विक्षेपभागानाह एषामिति। उक्तध्रुवकसम्बन्धिनामश्विन्यादिनक्षत्राणां यथाक्रमं क्रमादित्यर्थः। स्वात् स्वकीयापक्रमात् क्रान्त्यपात् क्रान्तिवृत्तस्थध्रुवकस्थानादित्यर्थः। विक्षेपा विक्षेपभागा दक्षिणा उत्तरा वा भवन्ति। तत्रोत्तरदिग्ग्रश्विन्यादित्रयाणां दिङ्मासविषयाः क्रमेण दश द्वादश पञ्चेत्यर्थः। दक्षिणदिगि रोहिण्यादित्रयाणां पञ्चदश नव। उत्तरस्यां पुनर्वसोः षड्भागाः। ध्रुवस्य खं विक्षेपाभावः। अत्र पञ्चमाक्षरस्य गुरुत्वेन छन्दोभङ्ग आर्षत्वाच्च दोषः। दक्षिणस्यामश्लेषायाः सप्त। उत्तरस्यां मघादित्रयाणां शून्यं द्वादश त्रयोदश। दक्षिणस्यां हस्तचित्रयोरेकादश द्वौ। अनन्तरं स्वात्या उत्तरदिगि सप्तत्रिंशत्। दक्षिणस्यां विशाखादीनां षण्णां सार्धैकः त्रयं चत्वारः। नव सार्धपञ्च पञ्च क्रमेण उत्तरदिगि तथा विक्षेपभागा अभिजितः षष्टिः। श्रवणस्य त्रिंशत्। धनिष्ठायाः षट्त्रिंशत्। एवकारो न्यूनाधिकव्यवच्छेदार्थः। चकारः पूरणार्थः। दक्षिणस्यां तुकारस्तथा। अर्धभागः शततारायाः। तुकारस्तथा। उत्तरस्यां पूर्वभाद्रपदायाश्चतुर्विंशतिः। तस्यामेव दिगि भागा विक्षेपभागा उत्तरभाद्रपदायाः षड्विंशतिः। रेवत्या विक्षेपाभावः। चकारः पूरणार्थः" र० ना०॥ अत्र स्पष्टत्वात् अनेकेषां नक्षत्राणां ध्रुवका न दर्शिताः। शि० शि० प्रभिताक्षरायां तु यथाक्रमं सर्वेषांस्वरूपतो ध्रुवका दर्शिता यथा